

Dr hab. Anna Krajewska
Zakład Pedagogiki Ogólnej
i Metodologii Badań Pedagogicznych
Wydział Nauk o Edukacji
Uniwersytet w Białymstoku

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Magdy Jaskulskiej pt.

Obraz świadomości wychowawczej nauczyciela w badaniach pedagogicznych

Katowice 2022, ss. 181 + Aneks i Załączniki

przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Beaty Ecler – Nocoń, prof. UŚ

promotor pomocniczy: dr Edyta Charzyńska

Świadomość wychowawcza nauczycieli, jej stan i skutki podejmowanych przez nich działań w ostatnich dekadach, w sytuacji wielu zagrożeń wynikających z rozwoju nowoczesnych technologii, wieloaspektowego oddziaływania mediów, w tym społecznościowych budzi wiele obaw i wątpliwości. Czy nauczyciele w swej pracy wychowawczej będą w stanie podążać za wyzwaniami, które niesie codzienność pracy w szkole? Czy będą w stanie racjonalnie, w sposób przemyślany i skuteczny rozwiązywać pojawiające się problemy wychowawcze?

W tej sytuacji **podjęcie problematyki świadomości wychowawczej nauczycieli** ma głębokie uzasadnienie – poznawcze, metodologiczne, społeczne i utylitarne, wynikające z troski o jakość i efekty procesu wychowania i jego znaczenia dla rozwoju społecznego i moralnego uczniów. Jednocześnie uczynienie problematyki świadomości wychowawczej nauczyciela, w tym roli nauczyciela i jego kompetencji w procesie wychowania, stylów wychowania, popełnianych błędów wychowawczych przedmiotem badań **eksponuje wychowawczą wartość i ważność tematu, ale także zwraca uwagę na trudność, wieloaspektowość i złożoność podjętych problemów.**

Dlatego podjęcie wskazanej **problematyki** przez Doktorantkę i uczynienie jej przedmiotem rozważań teoretycznych a zwłaszcza badań empirycznych w ich warstwie diagnostycznej, eksplanacyjnej, także predyktywnej, uznać należy za niezwykle trafne i znaczące dla teorii, a zwłaszcza praktyki edukacyjnej. Z tych też względów praca zasługuje na aprobatę, uznanie i gratulacje pod adresem Doktorantki i Jej Promotora – Pani Profesor dr hab.

Beaty Ecler – Nocoń, prof. UŚ, której otwartość naukowa, stworzyła Doktorantce możliwość i płaszczyznę krytyczno-kreatywnego oglądu interesującej ją problematyki.

Na podkreślenie zasługuje merytoryczne, chociaż lapidarnie ujęte uzasadnienie przez Autorkę pracy wyboru tematu i rangi podjętej problematyki (we *Wstępie*). Problematykę pracy oceniam jako bardzo wartościową, istotną i znaczącą. Pewne zastrzeżenia wnoszę do **sformułowania tematu rozprawy doktorskiej**. W pracy podkreśla się znaczenie wielu wymiarów świadomości wychowawczej nauczyciela, a w przyjętej dla potrzeb pracy definicji tego pojęcia określono je jako *Stan* (s. 54). Dlatego wydaje się, że lepsze byłoby użycie w temacie rozprawy terminu *Stan*, a nie *Obraz*. Ponadto w mojej ocenie doprecyzowania wymaga zakres tematu. Moja propozycja jest następująca: *Stan świadomości wychowawczej nauczycieli szkół podstawowych w badaniach pedagogicznych*.

Przedstawiona do oceny rozprawa jest imponująca tak objętościowo, jak i pod względem zaprezentowanego materiału. Struktura dysertacji jest typowa dla prac badawczych. Zawiera wyraźnie wyodrębnione części: teoretyczną (na którą składają się 3 rozdziały zawarte na ok. 57 stronach), metodologiczną (około 20 stron) i empiryczną (1 rozdział zawierający dwa podrozdziały (jeden ok. 50 stron, drugi ok. 40 stron)). Struktura części empirycznej budzi moje wątpliwości. W tekście pracy w tych dwóch podrozdziałach bardzo słusznie Autorka wyodrębniła śródtytuły, które precyzyjnie wyznaczają ich strukturę. W mojej ocenie te śródtytuły powinny uszczegóławiać strukturę, znaleźć odzwierciedlenie w spisie treści w postaci wyodrębnionych podrozdziałów. Dopełniające elementy to wstęp, zakończenie, bibliografia, którą dobrano w sposób uzasadniony tematem rozprawy, spis ilustracji, także aneks zawierający analizę obrazu świadomości wychowawczej nauczycieli na podstawie bardzo wielu przeprowadzonych obserwacji podczas lekcji oraz na podstawie wywiadów z nauczycielami po realizacji warsztatów z filmem, jak również załączniki (wykorzystany kwestionariusz ankiety, protokół obserwacji i wywiadu z nauczycielem oraz kwestionariusz wywiadu). Całość poprzedzona została spisem treści, świadczącym o w zasadzie logicznym układzie pracy, której spójność zakłóca, w mojej ocenie, brak uszczegółowienia części empirycznej.

Niżej przedstawiam **strukturę pracy i zawartość poszczególnych rozdziałów** wraz z moją oceną odnoszącą się do analiz literaturowych, metodologicznych i empirycznych zamieszczonych w poszczególnych częściach recenzowanej pracy.

Bardzo krótki **Wstęp** zawarty na 1, 5 strony wprowadza czytelnika w istotę zagadnienia oraz sygnalizuje powody zajęcia się przez Autorkę pracy tą problematyką: „*Własne doświadczenia zawodowe oraz refleksje doprowadziły mnie do podjęcia tematu ...*”, a także

zarysowuje zawartość poszczególnych rozdziałów. Niestety brak tu określenia przedmiotu i celów badań, także głębszego uzasadnienia rangi podjętych badań. W moim przekonaniu jest to niezbyt dobrze przemyślane wprowadzenie do prezentowanej pracy.

Rozdział I - Świadomość a wychowanie – rozważania w świetle literatury przedmiotu (s.6-28) zawiera 4 podrozdziały opracowane na podstawie analizy literatury polskiej, ale także – co warto podkreślić - obcej. W pierwszym – *Wieloaspektowość pojmowania świadomości* (1.1) w przemyślany i uporządkowany sposób Autorka prezentuje treści, dokonuje udanej próby usystematyzowania wiedzy o definiowaniu terminu świadomość. Jednak brak tu przyjęcia definicji tego pojęcia dla potrzeb pracy. Dlatego w tej kwestii kieruję tu pytanie do Doktorantki. Kolejny podrozdział – *Rodzaje i funkcje świadomości* (1.2) - to bardzo interesujący i wartościowy poznawczo tekst, w którym Autorka dokonuje przeglądu w w/w zakresie, ale nie przyjmuje ustaleń dla potrzeb tej pracy. W związku z tym moje pytanie: Jakie rodzaje i funkcje świadomości przyjęto dla potrzeb pracy? Trzeci podrozdział – *Pojęcie wychowania i jego cechy* (1.3) zawiera bardzo interesujący i uporządkowany przegląd definicji wychowania, przywołuje szereg określeń autorskich (m.in., A. Guryckiej, M. Łobockiego, W. Okonia, B. Śliwerskiego) i precyzuje jego cechy, jednak Autorka unika przedstawienia własnego stanowiska w tej kwestii. Dlatego pojawia się tu pytanie: jakie pojęcie wychowania i dlaczego jest preferowane przez Doktorantkę w pracy. W końcowej części pierwszego rozdziału – czwarty podrozdział – *Wychowanie jako działanie* (1.4) – to bardzo wartościowe opracowanie, w którym słusznie Autorka odwołuje się do koncepcji aktu pedagogicznego K. Kotłowskiego, koncepcji B. Śliwerskiego w tym zakresie, a także i innych autorów. Brak tu jednak wyjaśnienia, co wynika z tego dla potrzeb prezentowanej pracy?

Rozdział II - Nauczyciel a wychowanie (s.29-47) zawiera 3 podrozdziały. W pierwszym Autorka podejmuje tu rozważania nad *Rolą nauczyciela w wychowaniu i jego kompetencjami* (2.1). Bardzo interesująco analizuje rolę nauczyciela, podkreśla znaczenia tego zawodu i wyzwania stojące przed nauczycielem: „(...) nie dostaje gotowego „przepisu” na wychowanie. Wymaga to (...) szerokiej wiedzy naukowej popartej refleksją, która pozwoli odnaleźć się w każdej doświadczonej sytuacji (...). Nauczyciel, który wie do czego wychowuje, zyskuje świadomość potrzebnych mu umiejętności wychowawczych”. W przemyślany i uporządkowany sposób, wykazując bardzo dobrą znajomość literatury przedmiotu, Doktorantka analizuje kompetencje nauczycieli. Przedstawia w tym zakresie pojęcie kompetencji, a także różne ich typologie. W tym kontekście pojawia się pytanie: która z przedstawionych typologii kompetencji nauczyciela została przyjęta dla potrzeb prezentowanej dysertacji? Kolejny podrozdział – *Style oddziaływania wychowawczego nauczycieli* (2.2).

Można znaleźć tu bardzo wartościowe pod względem poznawczym analizy dotyczące stylu oddziaływania demokratycznego, autokratycznego i liberalnego. Warto tu podkreślić, że Autorka eksponuje uwarunkowania ich efektywności. Jednocześnie brak tu odniesień dla potrzeb prezentowanej dysertacji. Dlatego istotna jest odpowiedź na pytanie: który styl oddziaływań wychowawczych jest w ocenie Doktorantki najbardziej efektywny i dlaczego, jaki przyjęła dla potrzeb dysertacji? Kolejny i ostatni podrozdział – *Błędy nauczycieli w procesie wychowania* (2.3) zawiera przemyślane i uporządkowane analizy dotyczące w/w kwestii. Bardzo słusznie Autorka akcentuje znaczenie świadomości popełniania błędu wychowawczego przez nauczyciela, ponieważ umożliwia refleksję w tym zakresie, także możliwość korekty lub eliminacji pewnych zachowań (s. 46). Niestety nie dostrzegam, jakie konsekwencje wynikają z tego fragmentu tekstu dla potrzeb prezentowanej pracy? Proszę Autorkę o wyjaśnienie. W konkluzji tej części są bardzo wartościowe i istotne uwagi Doktorantki dotyczące szczególnie błędów wychowawczych, a także czynników posiadających szczególne znaczenie w postępowaniu nauczyciela w procesie wychowania: po pierwsze: „sposób postrzegania świata przez nauczyciela i sposób jego myślenia (...); po drugie: refleksyjność nauczyciela (...), trzecie - posiadanie własnej perspektywy wychowawczej (s.47).

Rozdział III - Świadomość wychowawcza nauczycieli (s.48-58) ujmuje dwa podrozdziały. W pierwszym – *Definicyjne ujęcie świadomości wychowawczej nauczycieli w literaturze przedmiotu* (3.1). Autorka podejmuje bardzo pogłębioną i osadzoną w polskiej literaturze przedmiotu, a także – co warto podkreślić także obcej (angielskiej) analizę tego pojęcia. Jednak błędnie przypisuje autorstwo jednej z definicji T. Pilchowi, podczas gdy autorem jest H. Cudak (s.51, przypis 52), potem jednak błąd koryguje (s.51-52, przypis 169). W kolejnym – drugim podrozdziale *Świadomość wychowawcza nauczyciela – próba zdefiniowania* (3.2). Autorka podejmuje próbę zdefiniowania pojęcia świadomość wychowawcza nauczyciela. To bardzo ważny fragment rozprawy z punktu widzenia formułowanych później założeń metodologicznych oraz struktury części empirycznej, ponieważ od przeprowadzonej w nim analizy pojęciowej/definicyjnej, przyjętej terminologii zależy jasność i komunikatywność części metodologicznej i empirycznej rozprawy. Bardzo dobrze i trafnie wykorzystuje tu literaturę przedmiotu z zakresu definicji świadomości wychowawczej rodziców. Proponuje tu następujące ujęcie świadomości wychowawczej nauczyciela: „*Stan zdawania sobie sprawy z elementów procesu wychowania przed i podczas działania wychowawczego, który ugruntowany jest w indywidualnej wiedzy oraz w refleksyjnym stosunku do działania ukierunkowanego na rozwój ucznia*” (s.54). Przyjęta definicja świadomości wychowawczej nauczyciela zawiera trzy komponenty: wiedza, działanie,

refleksja. W mojej ocenie warto byłoby jednoznacznie uszczegółowić, sprowadzić do elementów szczegółowych każdy komponent, co byłoby bardzo przydatne w części metodologicznej i empirycznej. Jednak Autorka rozprawy czyni to pobieżnie i ogólnikowo (s. 56).

Uogólniając, część teoretyczna pracy potwierdza dobrą znajomość literatury z zakresu podjętej problematyki i posiada wiele walorów. Poszczególne rozdziały zawierają wartościowy przegląd literatury, także obcojęzycznej – co warto podkreślić. Ponadto stanowią wykład teoretycznych podstaw badań własnych Doktorantki (choć niezbyt precyzyjny, uwagi w recenzji). Całość przedstawionych tu analiz świadczy o posiadaniu wiedzy nie tylko z dziedziny pedagogiki (zwłaszcza pedagogiki ogólnej, teorii wychowania, pedeutologii), ale także z zakresu filozofii i psychologii oraz o pewnej dojrzałości w wykorzystywaniu tej wiedzy, zdolności do zgrabnego i syntetycznego konstruowania tekstu.

Rozdział IV - Założenia metodologiczne badań własnych (s. 58-75) przedstawione na około 18 stronach, zawierają wystarczające określenie podstawowych składników procesu badawczego. Przyjęto tu następującą strukturę: Podmiot, przedmiot i cel badań (4.1.), Problem badawczy (4.2.), Perspektywa badawcza, metody, techniki i narzędzia badawcze (4.3.), Teren, organizacja i przebieg badań mieszanych (4.4.). W mojej ocenie wymienione składniki procesu badawczego zostały opracowane w zasadzie zgodnie z wymaganiami metodologii współczesnych badań pedagogicznych, stwarzając przesłanki do zgromadzenia materiału empirycznego wystarczającego do podjęcia próby odpowiedzi na pytania badawcze. Jednak mam tu pewne wątpliwości i odniosę się do wyodrębnionych składników procesu badawczego:

- Wprawdzie Autorka określa **przedmiot badań**, ale nadal (patrz uwaga powyżej) czyni to bardzo ogólnikowo, a lepiej byłoby, gdyby było bardziej precyzyjnie. W związku z tym pytanie: jakie są elementy szczegółowe przedmiotu badań, innymi słowy – jeśli wiedza nauczyciela ..., to jakie jej wymiary? Jeśli działaniem nauczyciela, to jakie, w jakim zakresie? Jeśli refleksja, to czego dotyczy?
- Wbrew tytułowi podrozdziału (cel badań) w tekście, słusznie sformułowano **cele badań**. Sformułowano cel główny (pojawiała się tu – w mojej ocenie - niezręczność językowa w jego określeniu: poznanie (nakreślenie obrazu – kolokwializm?) świadomości wychowawczej nauczyciela. W ramach celu głównego wyodrębniono poprawnie sformułowany cel teoretyczny, a także bardzo ogólnikowo ujęty cel poznawczy i praktyczny. Szkoda, że te kategorie pojęciowe nie nawiązują do literaturowych klasyfikacji (kto takie rodzaje celów wyróżnia?). Cel poznawczy związany jest głównie z opisem, wyjaśnianiem i prognozowaniem stanów, procesów, zjawisk pedagogicznych

i może warto byłoby bardziej precyzyjnie sformułować te cele. Znaczący wymiar praktyczny przeprowadzonych badań powinien zachęcać do sprecyzowania tego, po co? komu? i do czego? wyniki tych badań powinny być przydatne, kto powinien je wykorzystać? i w jaki sposób? Tu proszę Doktorantkę o odpowiedź w tej kwestii.

- Mam zastrzeżenia do tytułu drugiego podrozdziału z tej części (4.2), a także do jego zawartości. Wbrew tytułowi – Problem badawczy - przedstawione są tu **problemy badawcze** (problematyka badawcza). W mojej ocenie warto zastanowić się nad brzmieniem problemu głównego – Jaki jest obraz świadomości wychowawczej nauczycieli? usuwając termin „obraz” (czy to termin naukowy?), a wprowadzając „stan”. Bardzo słusznie Autorka unika sformułowania hipotez badawczych. Wyodrębniając z problemu głównego problemy szczegółowe Doktorantka wymienia zestaw problemów szczegółowych dotyczących wiedzy nauczyciela (dziewięć pytań) oraz działania nauczyciela (sześć pytań). W takim układzie odpowiedzi na wymienione problemy szczegółowe są zawarte w pierwszym podrozdziale części empirycznej – Obraz świadomości wychowawczej w świetle badań sondażowych (5.1). Ale jest także drugi podrozdział w części empirycznej – Typy świadomości wychowawczej nauczyciela – analiza jakościowa (5.2), dla którego brakuje odpowiedniego problemu szczegółowego w części metodologicznej. Może dlatego warto zmodyfikować sformułowanie problemu głównego? Proszę o wyjaśnienie. Ponadto przyjęta definicja świadomości wychowawczej nauczyciela zawiera trzy komponenty: wiedza, działanie, refleksja i w mojej ocenie warto tu rozważyć sformułowanie w tym zakresie trzech grup problemów szczegółowych.
- **Zmienne i wskaźniki.** Takiego składnika procesu badawczego Autorka nie wyróżniła, ale – jak sądzę - warto to rozważyć. W części empirycznej 5.1. Obraz świadomości wychowawczej w świetle badań sondażowych przedstawiono wyniki badań uzyskanych przy pomocy kwestionariusza ankiety. Zgromadzono materiał empiryczny o charakterze ilościowym (pytania zamknięte, m.in. ze skalą Likerta) i jakościowym (pytania otwarte). W wielu tabelach, także na wykresach zestawiono dwie zmienne: cechy badanych nauczycieli i odpowiedź na pytanie wymagające zastosowania skali Likerta. W związku z tym w takich przypadkach proponuję - **zmienna niezależna globalna**, to cechy badanych nauczycieli, a szczegółowe: płeć (wskaźniki: K, M), miejsce pracy (wskaźniki: szkoła miejska, szkoła wiejska), stopień awansu zawodowego (dyplomowany, mianowany, kontraktowy, stażysta, nie posiadam). Natomiast **zmienna zależna globalna**, to opinie nauczycieli na temat stanu ich

świadomości wychowawczej, a zmienne zależne szczegółowe to: opinia na temat stanu ich wiedzy ... ; opinia na temat podejmowanych działań ..... na temat refleksyjności . Wskaźniki: tak, raczej tak, nie wiem, raczej nie, nie. To jest moje postrzeżenie w/w kwestii i przekazuję to do rozważenia Doktorantce.

- **Perspektywa badawcza, metody, techniki i narzędzia badawcze.** W pracy, jej Autorka bardzo słusznie, przyjęła mieszany model badań, łącząc badania ilościowe (w niewielkiej części) i jakościowe. Metodą badawczą jest tu sondaż diagnostyczny (technika – ankieta, narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety), którego celem było zgromadzenie opinii nauczycieli w zakresie posiadanej wiedzy i deklarowanych działań w zakresie wychowania uczniów (100 nauczycieli). Doktorantka stwierdza: ”przeprowadzone badania można zaklasyfikować jako quasi-reprezentacyjne” (s.64). W mojej ocenie jest to dyskusyjne.

Bardzo wartościowego materiału empirycznego dostarczyły warsztaty pracy z filmem, które wykorzystano w celu poznania wiedzy pedagogicznej i refleksji nauczyciela w kontekście przedstawionego na filmie działania wychowawczego (30 nauczycieli). Interesującego i bardzo specyficznego pod względem jakościowym materiału empirycznego dostarczyły badania terenowe z elementami badania w działaniu. W celu poznania wiedzy, refleksji i działań nauczycieli w kontekście wychowania uczniów wykorzystano tu obserwację uczestniczącą, studium przypadku, wywiad oraz analizę dokumentów. Warto tutaj podkreślić bardzo duży nakład pracy Doktorantki związany z przeprowadzaniem obserwacji uczestniczącej (34 nauczycieli) podczas lekcji, także przerw śródlekcyjnych, ukierunkowanej na śledzenie zachowań nauczycieli, ich reakcji, występujące sytuacje wychowawcze. Bardzo znaczący wysiłek i wkład pracy dotyczył także prowadzenia odpowiedniej dokumentacji, notatek, transkrypcji. Bardzo dobre wykorzystanie w badaniach przez Autorkę metod jakościowych do gromadzenia i interpretacji danych umożliwiło precyzyjne poznanie szerszego kontekstu z zakresu elementów określających świadomość wychowawczą nauczycieli, znakomite wniknięcie w indywidualnie postrzeganą wiedzę o wychowaniu, podejmowane działania wychowawcze i autorefleksję. W mojej ocenie trud Doktorantki został nagrodzony zgromadzeniem bardzo wartościowego, często unikalnego materiału badawczego.

Część metodologiczna rozprawy jest zazwyczaj bardziej lub mniej dyskusyjna. W mojej ocenie warto polegać na opinii i akceptacji promotora, który reprezentuje określoną szkołę metodologiczną. Dokonując uogólnienia stwierdzam, że część metodologiczna ocenianej

rozprawy – mimo przedstawionych uwag zachęcających do dyskusji – jednak świadczy o wystarczającym przygotowaniu Doktorantki do projektowania i przeprowadzania badań pedagogicznych z wykorzystaniem różnych modeli badań.

Część empiryczna dysertacji - Rozdział V – *Obraz świadomości wychowawczej nauczyciela* (s.76-170), najobszerniejsza i chociaż ujęta jest tylko w dwa podrozdziały, to stanowi przykład prezentacji wyników pracochłonnych, wieloetapowych badań.

W pierwszym podrozdziale – (5.1.) *Obraz świadomości wychowawczej w świetle badań sondażowych* (s.76-124) wprawdzie brak uszczegółowienia jego struktury, brak wyodrębnionych podrozdziałów w spisie treści, to wewnątrz tekstu Autorka wyodrębniła śródtytuły, które dzielą całość na pewne sekwencje odpowiadające szczegółowym problemom badawczym dotyczącym stanu świadomości wychowawczej nauczycieli w zakresie wiedzy (9 pytań) i podejmowanych działań (5 pytań).

Prezentując wyniki badań dotyczące rozumienia pojęcia wychowanie przez badanych, także celów tego procesu w opinii nauczycieli dokonuje podziału uzyskanych wypowiedzi na racjonalnie wyodrębnione kategorie i wskazuje liczby osób, które zostały zakwalifikowane do poszczególnych kategorii (s.76-81). Dlatego pytanie do Doktorantki: dlaczego w analizie nie posłużyła się wskaźnikami struktury (%)? W dalszej kolejności przedstawia wyniki badań dotyczące *odpowiedzialności nauczyciela za wychowanie* (Wykres 3, s.82 i 4, s.83)), a także *roli i wpływu nauczyciela na wychowanie uczniów* (Tabela 4, s. 90) i bardzo słusznie zestawia je z cechami badanych nauczycieli. Tu wprawdzie jest analiza na podstawie wskaźników %, ale brak jednoznacznych wniosków dotyczących występujących lub nie związków, także brak odwołania do wyników wcześniejszych badań. W mojej ocenie warto byłoby dla tych danych (ale dla liczb), także i innych, dalej zamieszczonych, zastosować test niezależności χ^2 i ustalić siłę związku między zmiennymi. Znakomitym uzupełnieniem materiału ilościowego jest – jakościowy – analiza *otwartych wypowiedzi nauczycieli dotyczące ich interpretacji odpowiedzialności wychowawczej* (s.83-89) i *zaangażowania nauczyciela w proces wychowania* (s.90-94), chociaż brak tu informacji o osobach badanych (kto – płeć, miejsce pracy, stopień awansu zawodowego), które udzieliły poszczególnych wypowiedzi.

W pozostałych, wyodrębnionych śródtytułami, fragmentach części empirycznej dysertacji jej Autorka prezentuje interesujące wyniki badań dotyczące *pojmowania przez badanych sytuacji wychowawczej* (s.94-96), *podejmowania refleksji w wychowaniu* (s.97), *pojmowania błędu wychowawczego* (s.98-104), *znajomości metod wychowania* (s. 105-107), *relacji nauczycieli z uczniami* (s.107-110), *ograniczeń utrudniających zaangażowanie w*

wychowanie (s.111-114) oraz wiedzy nauczycieli o wychowaniu – jej oceny i potrzeby wzbogacania (s. 114-122).

Doktorantka przyjęła tu podobny (jak wskazałam wyżej) sposób analizy zgromadzonego materiału empirycznego – krótka analiza wyników na podstawie liczb, potem słusznie zamieszcza uporządkowany wg przyjętych kryteriów materiał jakościowy – bardzo interesujące otwarte wypowiedzi badanych, ale brak tu informacji o osobach badanych (kto – płeć, miejsce pracy, stopień awansu zawodowego), które udzieliły poszczególnych wypowiedzi. W dalszej części odpowiedzi udzielone na poszczególne pytania zestawia z cechami badanych nauczycieli i przedstawia analizę na podstawie wskaźników procentowych. Jednak brak odwołania do wyników wcześniejszych badań.

Podsumowując wyniki badań sondażowych warto podkreślić, że są wartościowe i inspirujące, ponieważ przedstawiają ważną część rzeczywistości pedagogicznej, charakteryzują postrzeganie przez nauczycieli własnej pracy i doświadczeń, ale jednocześnie skłaniają do refleksji wywołującej podziw i uznanie dla wielu, ale także zaniepokojenie i troskę o stan świadomości wychowawczej niektórych.

W drugim podrozdziale – (5.2.) *Typy świadomości wychowawczej nauczyciela – analiza jakościowa* (s.125-165) wprowadzie brak uszczegółowienia jego struktury, brak wyodrębnionych podrozdziałów w spisie treści, to jednak wewnątrz tekstu Autorka wyodrębniła śródtytuły, które dzielą całość na pewne sekwencje. Z treści wynika, że wyniki badań, z „wykorzystaniem sondażu, analizy jakościowej badań w działaniu i jakościowej refleksji nauczycieli po warsztatach pracy z filmem, doprowadziły do wyłonienia trzech typów świadomości wychowawczej nauczycieli” (s.125). W mojej ocenie to bardzo wartościowe, pod względem poznawczym ustalenia, których podstawą są pogłębione analizy bardzo obszernego, zgromadzonego materiału jakościowego. Warto podkreślić, że w ramach każdego typu świadomości, zgodnie z przyjętą definicją świadomości wychowawczej Doktorantka konsekwentnie (zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami) wyodrębnia indywidualne postrzeganie wychowywania ucznia, które określa wiedza nauczyciela o wychowaniu oraz działania wychowawcze nauczyciela, poprzedzone refleksją. W tej części opracowania zwraca uwagę precyzyjna analiza (na podstawie jakościowego materiału empirycznego, otwartych wypowiedzi badanych) każdego z wyłonionych typów świadomości wychowawczej nauczyciela. We fragmencie analizy wyników badań dotyczących Obrazu świadomości nauczyciela zaangażowanego w wychowanie uczniów (s.126-141), Obrazu świadomości nauczyciela ignorującego rolę wychowawczą (s.141-152), Obrazu świadomości wychowawczej nauczyciela odrzucającego rolę wychowawczą (152-165) Autorka w sposób

bardzo przemyślany i precyzyjny wykorzystuje materiał jakościowy zgromadzony poprzez wykorzystanie sondażu (otwarte wypowiedzi badanych), uzyskany w rezultacie własnych obserwacji z przebiegu różnych lekcji, także w rezultacie wykorzystania kwestionariusza wywiadu z nauczycielami po warsztatach z filmem, wyodrębnia poszczególne, bardzo charakterystyczne kategorie i prezentuje w nich otwarte wypowiedzi badanych. Pewnym mankamentem przeprowadzonych tu analiz, jest w mojej ocenie brak pogłębionej interpretacji uzyskanych wypowiedzi oraz brak informacji o osobach badanych (kto – płeć, miejsce pracy, stopień awansu zawodowego), które udzieliły poszczególnych wypowiedzi).

Podsumowując, część empiryczna rozprawy, pomimo wielu wątpliwości i uwag przedstawia, w mojej ocenie, poprawnie wykonaną analizę ilościową oraz właściwie zaprezentowaną analizę jakościową zgromadzonego materiału empirycznego, uzyskanych danych. Materiał empiryczny przedstawiony jest właściwie zarówno w sposób opisowy, jak i w formie tabelarycznej i graficznej.

W Zakończeniu (s.166-169) Autorka trafnie nawiązuje do przedmiotu i celów przedstawionych analiz. Przedstawia krótki zarys wyników badań własnych, w których z powodzeniem wykorzystywała mieszane metody gromadzenia i opracowywania materiału empirycznego - ilościowe (w pewnej części) oraz jakościowe. Podjęte działania badawcze umożliwiły wyłonienie trzech typów świadomości wychowawczej nauczyciela, co w mojej ocenie jest istotnym ustaleniem poznawczym, ale także może stanowić podstawę do dalszych badań. Bardzo trafnie formułuje wnioski z badań i postulaty.

Oceniana rozprawa, ma w moim przekonaniu, znaczącą wartość dla praktyki pedagogicznej – Autorka wypracowała wnioski i rekomendacje przydatne dla nauczycieli czynnych zawodowo, jak również kadr kształcących nauczycieli. Wartość naukowa pracy jest istotna - dzięki zastosowaniu bogatego, wzajemnie dopełniającego się instrumentarium badawczego. Pragnę zauważyć wartościowe ze względów pedagogicznych komentarze, poprawność w formułowaniu wniosków.

Sadzę, że praca zasługuje na **upowszechnienie w formie publikacji**, po poddaniu jej bardzo starannym korektom edytorskim, eliminującym usterki (stylistyczne, składniowe, interpunkcyjne), korygującym błędy w budowie tabel i wykresów (głównie tytuły), błędy w budowie przypisów bibliograficznych, także bibliografii, które z obowiązku recenzenta wskazuję.

Wniosek

Powierzona mi do oceny Uchwałą Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z dnia 10 maja 2022 roku rozprawa doktorska Pani mgr Magdy Jaskulskiej nt. *Obraz świadomości wychowawczej nauczyciela w badaniach pedagogicznych* jest kompletną warsztatowo pracą awansową. Jej Autorka wykazała umiejętności badawcze w pełnym cyklu poznania naukowego: od teorii podjętego problemu, przez metodologię badań własnych, przeprowadzenie badań, opracowanie ich wyników, sformułowanie wniosków i rekomendacji dla praktyki. Przemysłana analiza literatury przedmiotu, staranne wykorzystanie narzędzi badawczych, połączenie wyników analiz ilościowych i jakościowych podnoszą walory poznawcze pracy.

Oceniana rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art.13.1. ustawy z dnia 14 marca 2003r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DZ.U.2017.1789 j.t. z późn.zm) tj. w mojej ocenie, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie pedagogika oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i dlatego wnioskuję o dopuszczenie mgr Magdy Jaskulskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Anna Krajewska

Białystok, 6.07.2022